

Dziuba, Andrzej Franciszek

Jezus Chrystus - eschatologiczny dar pełni czasu

Rocznik Teologii Katolickiej 5, 23-46

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Bp Andrzej F. Dziuba

UKSW w Warszawie

JEZUS CHRYSZTUS – ESCHATOLOGICZNY DAR PEŁNI CZASU

JEZUS CHRIST AS THE ESCHATOLOGICAL GIFT OF THE FULLNESS OF TIME

The originality of Christian eschatology is rooted in the event which is Jesus Christ. The New Testament contains three facts regarding the resurrection of Jesus Christ:

- a) the fact that the crucified Jesus is the same person as the risen Jesus;
- b) the crucified Jesus lives, he rose from the dead to a new life, entirely different from our life here on earth;
- c) through resurrection Jesus was raised to the right hand of the Father, he has become the "Lord" and "Savior" of the people and the world.

By no means was the faith of the early church limited merely to concluding that Jesus rose from the dead. Even the title "Kyrios" assigns divine attributes to Christ. A significant progress in the reflection on the divine character of Jesus and on his human reality can be found in the theology of the Epistle to the Hebrews, which talks about the union of divinity and humanity in Lord Jesus. St. Luke sees the death and resurrection of Christ as a salvific act of God, and he perceives the earthly life of Jesus as the fulfillment of salvation. St. John in his theology shows a deep vision of the eschatological character of the mystery of Jesus Christ. His divinity as the Word and the Only-begotten Son of the Father give a final meaning to his earthly existence. When Jesus came to the world, the Word of God entered history and "dwelled among us".

Despite some differences, the New Testament presents Jesus as a realization of the human existence of the Son of God all the way to resurrection. The final word of God about the Messiah, about humanity and about the world was completed in the human reality of Christ. The incarnation, death and resurrection of the Son of God are the three crucial moments of the same event, which need to be interpreted in relation to each other within the life of Jesus Christ.

Posłannictwo zbawcze Jezusa z Nazaretu jest osadzone w realiach miejsca i czasu. Oczywiście jego skuteczność nie może być nigdy ograniczona tymi znamionami. Dar Jezusa z Nazaretu, wcielonego Syna Bożego, jest jedynym w swoim rodzaju i niepowtarzalnym fenomenem historii zbawienia. Upragniona przez Boga taka właśnie forma jedności z człowiekiem stawia i wobec tego ostatecznego określone wymagania. Tu jednak wymagane są osobowe decyzje rozeznania orędzia Jezusa oraz odpowiedzi na nie konkretnymi postawami podejmowanych powołań.

1. Aby pełniej a jednocześnie poprawniej rozeznąć teologiczne rozważanie nad wspólnotowym wymiarem posłannictwa Jezusa Chrystusa, a więc i chrześcijańskiej nadziei, niezbędnym jest wzięcie pod uwagę jej wymiaru eschatologicznego, tj. swoistej orientacji ku przyszłości, która obejmuje tak człowieka, jak i świat oraz historię. Tylko w takim kontekście chrześcijańska nadzieja występuje w całej swej pełni i dynamizmie.

Ludzka wspólnota kształtowała się w historii, kiedy swym oddziaływaniem na świat tworzyła samą historię. To wspólne przedsięwzięcie jednoczy wszystkich ludzi, tak zmarłych, jak i żywych, we wspólnym dążeniu do przyszłości. Jaki zatem sens owego wychylenia ku zdobywaniu przyszłości, która jest dynamiczną siłą historii daje chrześcijańska nadzieja? Oryginalność chrześcijańskiej eschatologii tkwi w wydarzeniu, którym jest sam Chrystus jako osobowa, realna obecność Boga w historii a zarazem powszechne zapoczątkowanie przyszłości Bożej. Ostatecznie eschatologia jest chrystologią i nie można jej należycie zrozumieć, jak tylko biorąc za punkt wyjścia Chrystusa w Jego osobowej relacji do Boga, do ludzkości i do świata¹.

Od początku chrześcijańska wiara ujmowała zmartwychwstanie Chrystusa jako rękomię zbawienia przy końcu czasów (por. 1 Kor 15, 4; 2 Kor 1, 20; Dz 2, 16–20.33; 13, 23–24; 26, 22). Ono jest podstawowym artykułem wiary i najważniejszym elementem katechezy (por. 1 Kor 15, 4; Dz 2, 23–36; 13, 33–37; Rz 6, 1–11). Jezus, który cierpiał, został ukrzyżowany i zmartwychwstał, a także został wywyższony jest dawcą życia wiecznego (por. Dz 3, 18–25)².

¹ Por. H. Schlier, *Die Zeit der Kirche*, w: *Besinnung und die Kirche*, Freiburg 1964, s. 268.

² Por. J. Giblet, *L'Alleanza di Dio con gli uomini*, w: *Grandi temi biblici*, J. Giblet (dir.), Alba 1968, s. 33–37; E. Helewa, *Alleanza nuova nel Cristo Gesù*, RVS 29 (1975), s. 121–127; H. Langkammer, *Eschatologia św. Pawła*, w: *Materiały pomocnicze do wykładów z biblistyki*, t. 8. *Biblia o przyszłości*, L. Stachowiak, R. Rubinkiewicz (red.), Lublin 1987, s. 84, 90; A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, Katowice 1985, s. 74–79; A. Gonzalez Lamadrid, *Alleanza*, w: *Enciclopedia della Bibbia*, vol. 1, Torino 1969, kol. s. 331–332.

Ostateczny etap pełni ludzkości i historii rozpoczął się wraz z przyjściem Chrystusa. Istota paschalnej wiary polega na przeświadczeniu o rzeczywistości zmartwychwstania Chrystusa Pana, będącego szczególnym dziełem twórczej mocy Bożej, nie tylko wobec Niego.

Jeżeli chrześcijańskiemu orędziu przyznano by pierwszeństwo przed wydarzeniem zmartwychwstania³, wtedy zostałby wypaczony najgłębszy sens „wyznania wiary”, które w istocie swej jest głoszeniem zmartwychwstania Jezusa Chrystusa ukrzyżowanego i pogrzebanego (por. 1 Kor 15, 3–4. 20; Rz 1, 3–4; 10, 9–10; 1 Tes 1, 10; 4, 14; Flp 2, 8–9; Dz 2, 36; 3, 15; 4, 10; 5, 30; 10, 39–40; 13, 30–34; 17, 31; 26, 23)⁴.

Zmartwychwstanie (por. 1 Kor 15, 1–11.20; Dz 26, 23; Kol 1, 18; Ap 1, 5) jest ukazaniem Bożego synostwa Chrystusa, którego moc jest uzależniona od tego dzieła (por. Ef 1, 19–20; 2 Kor 13, 4; 1 Kor 15, 43). W ten sposób Jezus objawia się jako Syn Boży (por. Rz 1, 3–4). Pozostaje jednak jeszcze Jego drugie przyjście (por. 1 Tes 1, 10; 5, 10; 2 Tes 1, 7; Dz 17, 31; Rz 5, 9), które jest zadatkem zmartwychwstania dla tych, którzy w Nim umierają (por. 1 Tes 4, 14; Dz 11, 28; 1 Kor 15, 18)⁵.

Kenoza wcielenia Chrystusa trwała w Jego ziemskim życiu i zakończyła się śmiercią w prawdzie: „Jezus Chrystus jest Panem” (Flp 2, 11). Jezus nie tylko „uniżył samego siebie” (Flp 2, 8), lecz był posłusznym aż do śmierci na krzyżu (por. Hbr 5, 7; Mt 26, 39; 1 P 2, 23; Ga 3, 13). Z tego powodu, że się uniżył, został wywyższony w zmartwychwstaniu i zasiadaniu po prawicy Ojca (por. Dz 2, 23; 5, 31; Rz 1, 3–4; 8, 34; Ef 4, 9–10)⁶.

Chrystus był Bogiem w całym ziemskim życiu. Ujawnione to zostało przez śmierć, zmartwychwstanie i wniebowstąpienie. Wtedy stało się oczywiste, że Pan to znaczy Bóg, a Chrystus znaczy Mesjasz (por. Dz 2, 36). On jako wywyższony

³ Por. R. Bultmann, *Exegetica, Aufsätze zur Erforschung des Neuen Testament*, Tübingen 1967, s. 445–469.

⁴ Por. O. Culmann, *La foi et le culte de l'Eglise primitive*, Neuchatel 1963, s. 67–88; C. H. Dodd, *La predication apostolique et ses développements*, Paris 1964, s. 7–45; B. Rigaux, *Epîtres aux Thessalonicies*, Paris 1956, s. 392–398; W. G. Kummel, *Die Theologie des Neuen Testament*, Göttingen 1969, s. 85–88.

⁵ Por. P. Stuhlmacher, *Erwägungen zum ontologischen Charakter der „kaine ktisis” bei Paulus*, *EvTh* 27 (1967), s. 1–35; H. F. Richter, *Auferstehung und Wirklichkeit. Eine Untersuchung zu 1 Kor 15, 1–11*, Berlin 1969, *passim*; J. Sider, *St. Paul's understanding of the nature and significance of the resurrection in I Corinthians XV, 1–19*, *NT* 19 (1977), s. 124–141.

⁶ Por. H. Langkammer, *U podstaw chrystologii Nowego Testamentu*, Wrocław 1976, s. 142–148; H. Hiebert, *The Foundations of Paul's Ethics*, w: *Essays in Morality and Ethics*, J. Gaffney (ed.), The Annual Publication of the College Theology Society, New York 1980, s. 49–55; J. Nagórny, *Trynitarny fundament życia moralnego w ujęciu św. Pawła*, *RTK* 29 (1982), z. 3, s. 49–55; J. Stepien, *Teologia świętego Pawła. Człowiek i Kościół w zbawczym planie Boga*, Warszawa 1979, s. 110–118; A. Jankowski, *Eschatologia biblijna Nowego Testamentu*, Kraków 1987, s. 97–98; K. Romaniuk, *List do Rzymian. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1978, s. 147; H. Schlier, *Brief an die Epheser*, Düsseldorf 1957, s. 95–99.

przez Ojca „Dawca Życia” (Dz 3, 15) daje życie. Ukrzyżowany jest źródłem zbawienia (por. Dz 4, 10; 10, 39–40; Pwt 24, 22), a zmartwychwstanie ma być motywem ku przemianie życia (por. Dz 13, 30–34)⁷.

Już w Pierwszym Liście do Koryntian św. Paweł twierdzi, że nie ma sensu wiara, jeżeli Chrystus nie zmartwychwstał (por. 1 Kor 15, 12–23)⁸. Bez tego nie byłoby zwycięstwa nad szatanem i grzechem (por. Rz 4, 25). Odkupienie dokonane przez Chrystusa obejmuje tak mękę i śmierć na krzyżu, jak i zmartwychwstanie, wniebowstąpienie oraz zajęcie miejsca po prawicy Ojca.

Paschalne orędzie w ludzie Nowego Przymierza nie jest tylko wyrazem subiektywnej wiary, prywatnym rozeznanie, ale twierdzeniem, że Chrystus zmartwychwstał. Nowy Testament podaje trzy zasadnicze dane dotyczące zmartwychwstania Chrystusa:

a. Tożsamość Jezusa ukrzyżowanego z Jezusem zmartwychwstałym. Jezus z Nazaretu jest osobą historyczną, która umarła na krzyżu i którą Bóg wskrzesił z martwych w określonym miejscu i czasie. Jezus zmartwychwstały to Jezus ukrzyżowany (por. 1 Kor 15, 3–4; Flp 2, 8–9; Rz 10, 9; Ef 4, 10; Dz 2, 23.36; 3, 14–15.18.26; 4, 10; 5, 30–31; 10, 37–40; 13, 23–34; Łk 24, 26.39.46; Mt 28, 5–6; J 20, 14; Ap 1, 18; 5, 11)⁹.

Śmierć i zmartwychwstanie dotyczą tej samej osoby (por. 1 Kor 15, 3–4), wywyższonego Kyrios (por. Flp 2, 8–9.11). To ostatnie zajmuje centralne miejsce, m.in. jako wyznanie wiary, ale zawiera i inne prawdy, np. wcielenie, wniebowstąpienie (por. Rz 1, 3; 10, 9). Chrystus w sobie ma „wszystko nappełnić” (Ef 4, 10) potęgą Króla i łaską Odkupiciela¹⁰.

Pierwotne wyznania wiary proklamowały zmartwychwstanie (por. Dz 2, 23.36), wskazując na mesjańską funkcję Jezusa (por. Dz 3, 14–15). Wywyższony staje jako przywódca chrześcijaństwa (por. Dz 5, 30–31). Świadczą o Nim tak słowa, jak i czyny. Jezus kieruje się do Jerozolimy, aby tam umrzeć na drzewie, ale Bóg wskrzesza Go (por. Dz 10, 37–40; Pwt 21, 22). Chrystus wpisuje się w historię zbawienia (por. Dz 13, 23–24)¹¹.

⁷ Por. W. Kasper, *Gesetz und Evangelium*, SM, Bd. 2, kol. 371; E. Hamel, *Les dix paroles. Perspectives bibliques*, Bruxelles 1969, s. 130–131.

⁸ Por. J. Kremer, *Das älteste Zeugnis von der Auferstehung Christi*, Stuttgart 1967, passim; F. Mussner, *Die Auferstehung Jesus*, München 1969, s. 145–147; H. Schlier, *La resurrezione di Gesù Cristo*, Brescia 1971, s. 46–48; A. Jankowski, *Duch Święty a zmartwychwstanie ciała*, CzST 1 (1973), s. 63–75; H. D. Wendland, *Etica del Nuovo Testamento*, Brescia 1975, s. 85–89.

⁹ Por. G. Delling, *Die Bedeutung der Auferstehungsbotschaft für den Glauben an Jesus Christus*, Gutersloh 1967, s. 70; H. Schlier, *La resurrezione*, dz. cyt., s. 34–48.

¹⁰ Por. H. Langkammer, *U podstaw chrystologii*, dz. cyt., s. 142–147; H. Hiebert, dz. cyt., s. 53–55; J. Nagórny, dz. cyt., s. 47–56.

¹¹ Por. J. Blank, *Krisis. Untersuchungen zur johanneischen Christologie und Eschatologie*, Freiburg im Br. 1964, s. 334; G. Stahlin, *Die Apostelgeschichte*, Göttingen 1968, s. 182; R. Schnackenburg, *L'esistenza cristiana secondo il Nuovo Testamento*, Modena 1971, s. 39–42.

Mesjasz cierpieniem wchodzi do chwały, która nie niweczy Jego człowieczeństwa uwielbionego. Głoszone nawrócenie i odpuszczenie grzechów zamyka ekonomię zbawienia Nowego Przymierza, która będzie realizowana po wszystkie czasy (por. Łk 24, 26.39.46–47).

Chrystus panuje nad zmarłymi (por. Joz 3, 10; Ps 42, 3), ale jako Człowiek-Odkupiciel, który wprawdzie umarł, ale zmartwychwstał (por. 1 Kor 15, 45) i ma władzę nad krainą śmierci, pojętą jako szeol Starego Testamentu (por. Ap 1, 18). Na cześć zmartwychwstałego Chrystusa – Władcy Wszechrzeczy aniołowie śpiewają specjalny hymn (por. Ap 5, 11).

b. Ukrzyżowany Jezus żyje, został przez Boga wskrzeszony ze śmierci do życia nieśmiertelnego, całkowicie różnego od ludzkiego na ziemi. Św. Paweł przedstawia to przeobrażenie jako dokonane wszechmocą Bożą (por. Rz 4, 17.24; 6, 4; 8, 11; 1 Kor 15, 45.49; 2 Kor 4, 14; 5, 1–5; 13, 4; Ef 1, 19; Dz 3, 11.24–26; 26, 8; Hbr 5, 7; 11, 19); jako przemianę osoby, poczynając od ciała, a więc czynnika najmniej wartościowego w perspektywie wieczności.

Chrześcijanie powinni uwierzyć Bogu, „który ożywia umarłych”. Przedmiotem wiary jest zmartwychwstanie, w którym Jezus został uwielbiony (por. Rz 4, 17.24; Rdz 17, 5). Z nim łączy się śmierć, ponieważ ona i zmartwychwstanie są dziełami zbawienia, z tym że skutkiem śmierci jest aspekt negatywny, tzn. odpuszczenie grzechów, zmartwychwstanie zaś wywołuje skutek pozytywny, tj. upodobnienie się do Chrystusa (por. Rz 4, 13–25)¹².

Chrzest zespała z Chrystusem umierającym i zmartwychwstałym przez włączenie do Ciała Mistycznego. Moralność chrześcijańska wynika z życia bardziej duchowego niż opartego na Prawie. Życie chrześcijanina jest złączone ze śmiercią Chrystusa, a dokonuje się to w chrzcie. Chrzest zatem jest śmiercią chrześcijanina, dzięki której zrasta się on z Nim. Tę samą jedność sprawia wspólne z Nim zmartwychwstanie (por. Rz 6, 3–4)¹³.

Działanie Ducha Św. i uwolnienie spod Prawa dokonało się w Ojcu, który „zesłał Syna swego w ciele podobnym do ciała grzesznego” (Rz 8, 3). On dał siłę Ducha Św. w dążności ku nadprzyrodzoności (por. Rz 8, 4; Ga 5, 16). Duch „Jezusa wskrzesił z martwych” (Rz 8, 11) – jest więc mocą, która niweluje śmierć –

¹² Por. J. Dupont, *SYN CHRISTO (I). L'union avec Christ suivant saint Paul*, Bruges 1952, s. 81–83; H. Langkammer, *Etyka Nowego Testamentu*, Wrocław 1985, s. 156–157; O. Merk, *Handeln aus Glauben. Die Motivierungen de paulinischen Ethik*, Marburg 1968, s. 57–57; V. P. Furnish, *Theology and Ethics in Paul*, Nashville 1968, s. 115–132; H. Langkammer, *Eschatologia*, dz. cyt., s. 75–91.

¹³ Por. R. Schnackenburg, *Das Heilsgeschehen bei der Taufe nach dem Apostel Paulus*, München 1950, s. 110–116; K. Romaniuk, dz. cyt., s. 144–146; H. Langkammer, *Etyka*, dz. cyt., s. 128–130; E. Lohse, *Taufe und Rechtfertigung bei Paulus*, KD 11 (1965), s. 308–324; F. Neiryneck, „*Chrystus w nas*” i „*my w Chrystusie*”, *Conc* 5 (1969), z. 2, s. 312–321.

i dlatego człowiek, w którym On mieszka, może oprzeć się złu i uniknąć śmierci, a nawet więcej – jest synem Bożym (por. Ga 3, 26–27)¹⁴.

Antyteza Adam-Chrystus była interesującą w perspektywie ciała zmartwychwstania. „Stał się (...) ostatni Adam duchem ożywiającym” (1 Kor 15, 45; por. Rdz 2, 7), zwłaszcza mocą objawioną w zmartwychwstaniu (por. Flp 3, 10; Rz 8, 11–13; Flm 3, 21). Ciała naturalne, zależne od zmysłów, są obrazem Adama pochodzącego z ziemi. Ciała zaś zmartwychwstałe obrazem uwielbionego ciała drugiego Adama (por. 1 Kor 15, 45–49)¹⁵.

Siłą posługi apostołskiej jest wiara w Chrystusa zmartwychwstałego (por. 1 Kol 1, 22; 2 Kor 4, 14). Życie ziemskie ma przejściowy charakter, natomiast „dom” wskazuje na stałe zamieszkanie i oznacza wieczność przyszłego życia (por. 2 Kor 1, 22; 5, 1–5; 13, 4; 1 Kor 15, 50–54; J 1, 14; 14, 2; Hbr 12, 22). Udział w chwale Chrystusa będzie miał miejsce z tytułu synostwa adoptowanego (por. Ef 1, 19; Rz 8, 17; Ga 4, 7; 1 J 3, 1)¹⁶.

Cuda w początkach Kościoła dokonują się przez wiarę w Jezusa Chrystusa i dzięki Jego osobistej interwencji. On, który cierpiał, został ukrzyżowany i zmartwychwstał, jest źródłem zbawienia. Dzieła te także udokumentowały Jego charakter mesjański, a zwłaszcza wywyższenie przez Ojca. Co więcej, On jest dawcą życia wiecznego (por. Dz 3, 11.24–26). Co prawda dar wskrzeszenia jest trudnym do przyjęcia (por. Dz 26, 8).

Doświadczenie Getsemani (por. Mt 26, 36–46; Mk 14, 55–65; Łk 22, 63–71) zostało wysłuchane przez zmartwychwstanie Chrystusa, w którym zatriumfował nad śmiercią (por. Rz 6, 9). Przypomnienie ludzkich słabości i cierpień kapłana-Jezusa wskazuje na Jego powiązanie z ludźmi, dla których ma być Pośrednikiem (por. Hbr 5, 7). Ofiara Izaaka, a raczej jego ocalenie jest symbolem zmartwychwstania Chrystusa (por. Hbr 11, 19; Rdz 22, 1–12).

¹⁴ Por. W. Barclay, *Flesh and Spirit*, London 1962 s. 63–76; A. Jankowski, *Duch Święty*, dz. cyt., s. 63–75; H. Langkammer, *Pneumatologia świętego Pawła*, w: *Duch Święty – Duch Boży*, L. Stachowiak, R. Rubinkiewicz (red.), Lublin 1985, s. 59–71; A. Jankowski, *Eschatologia*, dz. cyt., s. 203–206.

¹⁵ Por. J. Sider, dz. cyt., s. 124–141; P. Siber, *Mit Christus leben. Eine Studie zur paulinischen Aherstehungshoffnung*, Zurich 1971, passim; H. Langkammer, *Eschatologia*, dz. cyt., s. 80–84; P. Blaser, „*Lebendigmachender Geist*”. *Ein Beitrag zur Frage nach den Quellen der paulinischen Theologie*, Gembloux 1959, passim; N. Q. Hamilton, *The Holy Spirit and Eschatology in Paul*, Edinburgh 1956, s. 11–19; H. D. Wendland, dz. cyt., s. 142–145; E. Lohse, *Zur Analyse und Interpretation von Rom 8, 1–17*, w: *The Law of the Spirit in Rom 7 and 8*, L. De Lorenzi (ed.), Rome 1976, s. 137–140; P. Grelot, *Problemes de morale fondamentale. Une eclairage biblique*, Paris 1982, s. 86–89.

¹⁶ Por. U. Borse, *Zur Todes- und Jenseitserwartung Pauli nach 2 Kor 5, 1–10*, BuL 13 (1972), s. 129–138; B. Mariani, *Corpo-anima-spirito in San Paolo*, ED 14 (1961), s. 304–318; P. Grelot, *Świat, który ma przyjść*, Warszawa 1979, s. 68–74; A. Jankowski, *Eschatologia*, dz. cyt., s. 200–206.

„Ciało zmysłowe”¹⁷ staje się „ciałem duchowym”, otrzymując życie chwalebne (por. 1 Kor 15, 42–49; 2 Kor 5, 1–10; Rz 8, 11.23; Flp 3, 20–21)¹⁸. To pierwsze, zgodnie z filozofią grecką, oznacza życie zmysłowe. Ciało zaś zmartwychwstałe, duchowe, są obrazem uwielbionego ciała drugiego Adama (por. 1 Kor 15, 42–49; Rz 8, 11–13; Flm 3, 10.21; Rdz 2, 7).

„Ciało zmysłowe” jakby zostanie rozebrane, spełniwszy swoją funkcję (por. 1 Kor 15, 50–54; 1 Tes 4, 15.17). W mocach Ducha (por. 2 Kor 1, 22; Rz 8, 18–30) ma zaistnieć nowe życie: pielgrzymka, „z daleka od Pana” (2 Kor 5, 6), ale w mocach wiary (por. 1 Kor 13, 12; Hbr 11, 1; Rz 8, 24). Jedność z Nim po śmierci (por. Łk 23, 43; Dz 7, 56.60; Flm 1, 23; Ap 14, 13) jest nagrodą za życie ocenione przed „trybunałem Chrystusa” (por. 2 Kor 5, 1–10)¹⁹.

Zmartwychwstania Chrystusa dokonał Duch Św., stąd człowiek, w którym mieszka Duch Boży może oprzeć się złu i uniknąć śmierci. To usprawiedliwienie przyniosło synostwo Boże (por. J 1, 12–13), którego istotnym czynnikiem jest Duch Św., kierujący życiem wiernych (por. Rz 8, 11–15). Chrześcijanie mają zaczątki przyszłej chwały, które napełniają chęcią ujrzenia zbawienia, pełnego daru w przyszłości (por. Rz 8, 23; 11, 16; 1 Kor 15, 20).

Chrystus, Głowa Ciała, oraz wszyscy obywatele Królestwa Bożego pociągają pielgrzymujących ku niebu. Stąd z nieba płynie otucha i pomoc do postępowania w dobrem, a także nadzieja, że Zbawiciel przemieni ciało poniżone, cierpieliwe i skazitelne, w ciało uwielbione, podobne do ciała Zmartwychwstałego Pana (por. Flp 3, 20–21)²⁰.

Apostoł narodów posługuje się obrazami, wskazując na śmiertelne ciało jako punkt wyjścia oczekiwanej w Chrystusie przemiany. Ale kiedy mówi o jej punkcie końcowym, jakim jest zmartwychwstanie, ogranicza się do stwierdzenia, że nowe istnienie obejmuje całą ludzką istotę w jej cielesności. Jednocześnie nie opisuje szczegółowo nieśmiertelnego życia.

Sięgając do starotestamentalnej, semickiej antropologii²¹, św. Paweł przedstawia zmartwychwstanie Chrystusa jako przekroczenie wpływających

¹⁷ Por. J. Robinson, *Le Corps*, Lyon 1969, s. 45–53; E. Kasemann, *Leib und Leib Christi*, Tübingen 1933, s. 133–136; E. Schweizer, *Pneuma*, TWNT VI, s. 417–419; tenże, *Soma*, TWNT VII, s. 1057–1059; H. Conzelmann, *Der erste Brief an die Korinther*, Göttingen 1969, s. 334–336; A. Lietzmann, W. G. Kummel, *An die Korinther I–II*, Göttingen 1968, s. 193–199; F. Mussner, dz. cyt., s. 106–117.

¹⁸ Por. H. Schlier, *Die Zeit*, dz. cyt., s. 20–26.

¹⁹ Por. H. Langkammer, *Etyka*, s. 162–163; R. Schnackenburg, *L'esistenza cristiana*, dz. cyt., s. 166–170; J. Nagórny, dz. cyt., s. 50–54; K. H. Schelkle, *Der zweite Brief an die Korinther*, Leipzig 1964, s. 82–93; C. K. Barrett, *The Second Epistle to the Corinthians*, New York 1973, s. 151–159; J. Dupont, dz. cyt., s. 152–165; A. Jankowski, *Duch Święty a zmartwychwstanie*, CzST 1 (1973), s. 63–75.

²⁰ Por. S. Zedda, *L'escatologia biblica*, Brescia 1972, s. 216–219.

²¹ Por. J. Robinson, dz. cyt., s. 27–30, 45–52; E. Kasemann, dz. cyt., s. 1–23; E. Schweizer, *Soma*, dz. cyt., s. 1043–1047, 1059–1064.

z natury człowieka słabości a zwłaszcza śmiertelności poprzez udział w życiu Boga nieśmiertelnego. Tego zwycięsko doświadczył Człowiek-Jezus, a to jest jednocześnie także nadzieją każdego z Jego uczniów.

„Otóż, jeżeli umarliśmy razem z Chrystusem, wierzymy, że z Nim również żyć będziemy, wiedząc, że Chrystus powstawszy z martwych już więcej nie umiera, śmierć nad Nim nie ma już władzy. Bo to, że umarł dla grzechu, umarł tylko raz, a że żyje, żyje dla Boga” (Rz 6, 8–10). Ochrzczony staje się nowym stworzeniem dzięki chwale Ojca i to powinno rzutować na życie tych, którzy winni zerwać z grzechem²².

c. Przez zmartwychwstanie Chrystus został wyniesiony na prawicę Bożą, stał się „Panem” i „Zbawicielem”, tj. otrzymał panowanie nad ludźmi i światem (por. 1 Kor 8, 6; 12, 3; Rz 8, 34; 10, 9; 14, 9; Flp 2, 11; Ef 1, 10; Dz 2, 33.36; 4, 12; 5, 31; 7, 55–56; Hbr 1, 3; 10, 12; 12, 2; Łk 22, 69; Mt 26, 64). Jednorodzony Syn ma współdziałać w stworzeniu świata (por. J 1, 3; Kol 1, 15–20; Hbr 1, 2). Jemu każdy zawdzięcza istnienie w „Chrystusie” (por. 1 Kor 8, 6). Wyznanie Jego imienia, tj. Jego godności związane jest z mocą z wysoka (por. 1 Kor 12, 3)²³.

Chrystus nie wystąpi przeciwko wierzącym, bo umarł za nich i zmartwychwstał. Nie może skazać człowieka na śmierć ten, kto dla niego oddał życie i wstawia się za nim u Boga (por. Rz 7, 25; 8, 34). Wiara polega na tym, żeby wyznać suwerenność Chrystusa i Jego panowanie nad światem, czego wyrazem jest zmartwychwstanie (por. Rz 10, 9). Skutkiem odkupienia jest władztwo Chrystusa, zwycięzcy śmierci (por. Rz 14, 9; 2 Kor 5, 15; Kol 1, 18).

Wiara w Chrystusa, Jego adoracja ma na celu chwałę Ojca. Unizonomu aż do śmierci krzyżowej przysługuje cześć Boska w uwielbionym człowieczeństwie (por. Flp 2, 11; Rz 15, 7–9; 2 Kor 1, 20; 1 Kor 12, 4–6; 15, 28; J 5, 23; 12, 28). Idzie tu o zjednoczenie w Chrystusie i doprowadzenie do Niego jako Głowy. Tu także mieści się myśl o prymacie Chrystusa, który ma władzę odnowienia (por. Ef 1, 10)²⁴.

Zmartwychwstanie jest wywyższeniem Chrystusa (por. Dz 2, 33), który zasiada po prawicy Ojca; to uznanie Jego zmartwychwstania i bóstwa (por.

²² Por. R. Schnackenburg, *Das Heilsgeschehen*, dz. cyt., s. 109–115; C. K. Barrett, *The Epistle to the Romans*, London 1971, s. 118–132; W. Thusing, *Per Christum in Deum*, Münster 1965, s. 70–73.

²³ Por. I. Hermann, *Kyrios und Pneuma. Studien zur Christologie der paulinischen Hauptbriefe*, München 1961, s. 38–58; B. Schneider, *Dominus autem Spiritus est*, Roma 1951, passim; J. S. Vos, *Traditionsgeschichtliche Untersuchungen zur paulinischen Pneumatologie*, Assen 1973, s. 79–85.

²⁴ Por. P. Stuhlmacher, dz. cyt., s. 1–35; H. Schlier, *Brief an die Epheser*, dz. cyt., s. 60–69, 95–98; D. Capone, *Teologia morale e storicita della persona*, w: *Fondamenti biblici della teologia morale. Atti della XXII Settimana Biblica*, Brescia 1973, s. 57–59; F. Targonski, *Morale biblica e teologia morale. Alcuni problemi concernanti l'applicabilita della morale biblica alla teologia morale di oggi*, Roma 1982, s. 84–87; W. Kasper, dz. cyt., kol. 371; H. Langkammer, *U podstaw chrystologii*, dz. cyt., s. 142–146; H. Hiebert, dz. cyt., s. 53–56; R. Schnackenburg, *L'esistenza cristiana*, dz. cyt., s. 166–170.

Dz 2, 36; 7, 55–56). Ukrzyżowany jest źródłem zbawienia (por. Dz 4, 12), a zaaprobowane przez Ojca dzieło zbawcze ma zasięg uniwersalny, ale jego przyjęcie wymaga nawrócenia (por. Dz 5, 30–31).

Jezus współistotny Ojcu cieszy się zażyłością z Bogiem i ostatecznie „zasiadł po prawicy Majestatu na wysokościach” (Hbr 1, 3; por. Ps 45, 10; 80, 18; Syr 12, 12; 49, 11; Kol 1, 15). Ta formuła chrystologiczna (por. Mt 26, 64; Dz 2, 33–36) oznacza Jego współrządy nad światem. On to „w wierze przewodzi i ją wydoskonała”, a przez krzyż „zasiadł po prawicy tronu Boga” (Hbr 10, 12; 12, 2; por. Flp 2, 6–8; 2 Kor 8, 9; Mt 4, 8–10; J 6, 16; 18, 36)²⁵.

Jezus uważa się za Mesjasza, za Syna Bożego i dlatego „siedzieć będzie po prawej stronie Wszechmocy Bożej” (Łk 22, 69; Dn 7, 13), i przyjdzie na obłokach (por. Mt 24, 42–46; 26, 64; Ps 110, 1; Mk 14, 61–62). Jest to potwierdzenie Jego mesjańskiego posłannictwa i synostwa Bożego. Uczestniczy On w mocy i władzy, a więc w naturze Boga (por. Dz 7, 13).

Orędzie chrześcijańskie przedstawia zmartwychwstanie Chrystusa jako przejście od życia śmiertelnego do nieśmiertelnego oraz od historii do metahistorii. Nie powinien zatem dziwić brak świadectw stwierdzających zmartwychwstanie Chrystusa. Jego punkt dojścia wybiega poza przestrzeń i czas, choć także je obejmuje. Świadectwo apostołów jest wyrazem ich wiary: „Chrystus umarł (...) zmartwychwstał (...) i ukazał się” (1 Kor 15, 3–7).

To wystarczyło jako formuła wyznania wiary. Fakt śmierci i zmartwychwstania Chrystusa jest istotnym artykułem wiary i katechezy (por. Dz 2, 23–36; 13, 33–37; Rz 6, 1–11). Chrystofanie potwierdzają wiarygodność Jego zmartwychwstania. On jest dla Szawła źródłem apostołatu oraz dowodem, że Jezus jest Mesjaszem (por. Dz 9, 17; 13, 31). Ostatecznie można stwierdzić zgodnie: „Pan rzeczywiście zmartwychwstał” (Łk 24, 34).

2. Od początku wiara Kościoła nie ograniczała się do stwierdzenia zmartwychwstania Chrystusa. Już tytuł „Kyrios”, imię własne, przynajmniej Chrystusowi zmartwychwstałemu wszystkie boskie atrybuty. Wcześniej hymny chrześcijańskiej wspólnoty, obok innych, akcentują wyraźnie bóstwo Chrystusa (por. Rz 1, 3; Flp 2, 5–9; J 1, 1–14; Hbr 1, 2–4)²⁶.

²⁵ Por. H. Langhammer, *Problemy literackie i genetyczne w Hbr 1, 1–4*, RTK 16 (1969), z. 1, s. 79–83; H. Muszyński, *Idea odnowy w Piśmie św.*, SP 5 (1974), s. 117–120; L. Goppelt, *Teologia del Nuovo Testamento*, vol. 1, Brescia 1982, s. 648–653.

²⁶ Por. O. Kuss, *Der Romerbrief*, Regensburg 1957, s. 4–5, 12–15; O. Michel, *Der Brief an die Romer*, Göttingen 1963, s. 38–39; E. Schweizer, *Rom 1, 3–4 und der Gegensatz von Fleisch und Geist vor und bei Paulus*, EvTh 15 (1955), s. 563–571; G. Ruggeri, *Il Figlio di Dio davidico*, Roma 1968, s. 86–126; J. Gnilk, *Der Philipperbrief*, Freiburg 1968, s. 111–147; R. P. Martin, *Carmen Christi*, Cambridge 1967, s. 200–207; H. Schlier, *Die Zeit*, dz. cyt., s. 274–287; A. Feuillet, *Le prologue du quatrieme Evangile*, Bruges 1968,

Zmartwychwstanie Jezusa nie było zapoczątkowaniem Jego Boskiej egzystencji (por. Rz 5, 10; 8, 29; 1 Kor 1, 9; 15, 28; 2 Kor 1, 19; 4, 6; Dz 2, 36) ani objawieniem Bóstwa; było manifestacją mocy Syna Bożego (por. Rz 1, 3–4; Ef 1, 19–20; 2 Kor 13, 4; 1 Kor 15, 43). Zmartwychwstanie jest więc aktem, dzięki któremu Bóg przyobleka Jezusa w tę samą potęgę.

Chrystus jest Bogiem, który przyjął naturę ludzką (por. 2 Kor 8, 9; Hbr 2, 17; 4, 15; 10, 5–10; 12, 2) i podjął śmierć krzyżową (por. Mt 26, 39; Flp 3, 18; Ga 5, 11.24; 6, 14; Hbr 5, 8–10; 12, 4; 2 Tm 2, 9), co jest znakiem chrystologii Nowego Testamentu (por. Mt 12, 39–40; Łk 24, 26; Rz 8, 17; Hbr 2, 9; 12, 2; Ap 1, 18; 2, 8). Zmartwychwstanie i dar Ducha Świętego (por. Dz 2, 33; 5, 31; Rz 1, 3–4; 8, 34; Ef 4, 9–10; Kol 3, 1; Hbr 9, 12–14) są ukoronowane imieniem, które w Starym Przymierzu przypisane jest tylko Bogu (por. Flp 2, 5–9)²⁷.

Słowo Ojca zawiera pełnię życia (por. J 3, 15; 17, 2), jest życiem i jego źródłem (por. J 11, 25; 14, 6; 1 J 1, 1). Przez przyjęcie ludzkiej natury Jezus Chrystus zamieszkał wśród ludzi, pozostając Bogiem. Obydwie natury zjednoczyły się przez unię hipostatyczną w Boskiej Osobie Słowa (por. J 1, 1–14). Syn jako współistotny Ojcu jest dziedzicem dóbr Bożych i przyczyną tego, co stworzone (por. Hbr 1, 2–4; Flp 2, 9–11; Kol 1, 15)²⁸.

Chrześcijańska wiara musiała brać pod uwagę Nowy Testament, bez którego zmartwychwstania nie dałoby się zrozumieć. W tej wizji na czoło wysuwa się schemat wstępujący, jakim jest uwielbienie Jezusa i zasiadanie po prawicy Ojca. Jednocześnie istnieje także schemat zstępujący, tj. wcielenie Syna Bożego. Eschatologiczny sens misterium Chrystusa, od chwili Jego wcielenia – aż po zmartwychwstanie, nabiera nowej perspektywy.

Teologia św. Pawła, List do Hebrajczyków, pisma św. Łukasza oraz czwarta Ewangelia ukazują obecność Chrystusa w historii, zapoczątkowującej niebiańską przyszłość. Według św. Pawła przyjście Syna na świat spełnia się, „gdy (...)

s. 180–204; J. T. Sanders, *The New Testament christological Hymns*, Cambridge 1971, s. 29–74, 92–94; O. Michel, *Der Brief an die Hebraer*, Göttingen 1960, s. 35–42; A. Vanhoye, *Situation du Christ, Epître aux Hebreux*, Paris 1969, s. 51–80; R. Schnackenburg, *Cristologia del Nuevo Testamento*, w: *Mysterium Salutis, III/I*, Brescia 1971, s. 392–408; tenże, *Das Johannesevangelium*, Freiburg 1965, s. 200–207.

²⁷ Por. B. Haring, *Liberi e fedeli. Teologia morale per preti e laici*, vol. 1, Roma 1979, s. 111; J. Chmiel, *Biblijne pojęcie agape jako model etyczny*, RBL 30 (1977), s. 181–189; T. Goffi, *Vita virtuosa secondo lo Spirito*, w: *Corso di morale*, vol. 1. *Vita nuova in Cristo (Morale fondamentale e generale)*, T. Goffi, G. Piana (dir.), Brescia 1983, s. 574–576; A. Nossol, *Teologia człowieka w rozwoju. Zarys antropologii teologicznej – na marginesie Gaudium et spes*, AK 74 (1970), s. 165–174; W. Hryniewicz, *Człowiek – istota otwarta na uczestnictwo w Bogu*, w: *Powołanie człowieka*, t. 3. *Być człowiekiem*, T. Bielski (red.), Poznań 1974, s. 235–248.

²⁸ Por. S. Zedda, dz. cyt., s. 23–25; J. Szłaga, *Paruzja – zawód czy nadzieja pierwotnego Kościoła?*, w: *Studio lectionem facere*, S. Łach, J. Szłaga (red.), Lublin 1980, s. 187–189; T. Rakoczy, *Rzeczywistość eschatologiczna w Liście do Hebrajczyków*, ACr 1 (1969), s. 150–176.

nadeszła pełnia czasu” (Ga 4, 4) przez wtargnięcie do niego „wieku przyszłego” (por. Hbr 9, 26; Ef 1, 9–10).

We wcieleniu Syn Boży przyjmuje egzystencję podległą śmierci (por. Rz 1, 3–5.12–21; 8, 3; 1 Tm 2, 5); „będąc bogaty, dla was stał się ubogim, aby was ubóstwem swoim ubogacił” (2 Kor 8, 9). To aluzja do wcielenia i krzyża (por. Flp 2, 5–11; Hbr 12, 2). Działanie Ducha Św. i uwolnienie spod panowania Prawa dokonało się dzięki Ojcu, który „zesłał Syna swego w ciełe” (Rz 8, 3)²⁹.

Zbawczą wolę Boga objawił Chrystus, jedyny Pośrednik między Bogiem a człowiekiem (por. Hbr 8, 6; 9, 15; 12, 24), który wprowadza harmonię między Ojcem a ludźmi. Wartość ma tu Jego przynależność do ludzkości, której przynosi zbawienie (por. Mk 10, 45; Tt 2, 14), składając dar nazywany „okupem za wszystkich” (por. 2 Tm 2, 5).

Śmierć Chrystusa na krzyżu, poprzedzona drogą krzyżową, przyjęta z posłuszeństwa, z miłości do Ojca i ludzi (por. Rz 5, 19; Flp 2, 8; Ga 1, 4; 2, 20; 2 Kor 5, 14; Ef 5, 2.25; 1 Tm 2, 6; Tt 2, 14)³⁰, stanowi ważny punkt w Jego „stawianiu się człowiekiem”. Dzięki temu odkupienie zawdzięcza swą solidarność z posłuszeństwem Jezusa Chrystusa, ale konieczne jest świadome włączenie się poprzez akt wzorowany na Jego postawie (por. Rz 5, 19)³¹.

Chrystus w posłuszeństwie wobec Ojca (por. Hbr 5, 7; Mt 26, 39; 1 P 2, 23) podjął śmierć krzyżową (por. Flp 2, 8; Ga 3, 13; Pwt 21, 23). Taka ofiara złożona za grzechy zasługuje na uwielbienie Boga (por. Ga 1, 4). Chrześcijanin żyje w dwóch eonach jednocześnie, ale kieruje nim nie „ja”, lecz wiara w Syna Bożego. Podstawą tej wiary jest odkupienie przez Syna Bożego, dokonane z miłości (por. Ga 2, 20).

Miłość Chrystusa oznacza, iż wydał On siebie na krzyżu z miłości (por. Ga 2, 20; Ef 5, 2.25). Umarł jako przedstawiciel ludzi i w ten sposób wykonał na sobie wyrok śmierci, który ciąży jako konsekwencja Starego Prawa. To znak solidarności Pana, a z innej strony zamiana ludzkich niemożności kochania na

²⁹ Por. S. Lyonnet, *Le Nouveau Testament a la lumiere de l'Ancien. A propos de Rom 8,2,4*, NRTTh 97 (1965), s. 571–582; O. Merk, dz. cyt., s. 7–10; S. Lyonnet, *St. Paul: Liberty and Law*, w: *Readings in Biblical Monality*, C. L. Salm (ed.), New Jersey 1967, s. 61–64; M.-E. Boismard, *La Loi et l'Esprit*, LeV 1955, nr 21, s. 71–76; J. Lecuyer, *La sacrificielle de la Nouvelle Alliance*, Lyon 1962, s. 79–83; P. Neuenzeit, *Das Herrenmahl. Studien zue paulinischen Eucharistieauffassung*, München 1960, s. 79–83.

³⁰ Por. V. Taylor, *The Atonement in New Testament Teaching*, London 1954, s. 46–56; K. Romaniuk, *L'amour du Pere et du Fils dans la soteriologie de St. Paul*, Roma 1961, s. 54–73.

³¹ Por. J. T. Bottorf, *The Relation of Justification and Ethics in the Pauline Epistles*, SJT 26 (1973), s. 427–429; F. Montagnini, *Messaggio del regno e appello morale nel Nuovo Testamento*, Brescia 1976, s. 61–66; T. Goffi, dz. cyt., s. 574–576; O. Merk, dz. cyt., s. 54–57; H. Langkammer, *Etyka*, dz. cyt., s. 156–157; J. Nagórny, *Miejsce Prawa w Nowym Przymierzu w parenezie św. Pawła*, RTK 30 (1983), z. 3, s. 47; S. Lyonnet, *Liberte chretienne et loi de l'Esprit selon S. Paul*, Rome 1954, s. 190–199.

miłość Chrystusa. Jego śmierć dosięga wszystkich ludzi, mimo że nie wszyscy chcą sobie przyswoić jej skutki (por. 2 Kor 5, 14)³².

Życie w miłości nadprzyrodzonej, chodzenie Jego drogami, ma na celu upodobnienie się do Chrystusa. Oddanie życia jest posługą kapłańską, w której żertwa i ofiarnik stanowią jedno (por. Ef 5, 2; Ga 1, 4; 2, 20). Także Jego miłość do ludu Bożego Nowego Przymierza jest poświęceniem i ofiarą. Można powstanie Kościoła utożsamić ze śmiercią Zbawiciela (por. Ef 5, 25). Jednak dopiero zmartwychwstanie czyni Chrystusa Panem, Zbawcą, Głową Kościoła³³.

Jezus, Sługa Jahwe przynosi zbawienie (por. Mk 10, 45; Tt 2, 14), składając „okup za wszystkich jako świadectwo we właściwym czasie” (1 Tm 2, 6; por. Iz 53, 11–12; Mt 20, 28; Ef 1, 10). Jego dzieło spełniło się w czasie (por. Ga 4, 4; 2 Kor 6, 2; Ef 6, 15; 1 Tm 6, 15; Tt 1, 3). To on „wydał samego siebie za nas” (Tt 2, 14) ku nadziei wszystkich (por. Rz 8, 31–39).

Śmierć na krzyżu to solidarność ze śmiertelnym życiem (por. Flp 2, 5–8; Ga 3, 13; 2 Kor 5, 21)³⁴. On jest „przekleństwem” i zadośćuczynieniem przez solidarność z ludzkością (por. Pwt 21, 23). Jak Chrystus zstępując do ludzi stał się „grzechem”, tak i oni przez powiązania z Nim zostali poddani Jego sprawiedliwości. On jednakże przez zapewnienie sprawiedliwości nie utracił swej niewinności (por. 2 Kor 5, 21; Dz 20, 28; Rz 3, 21–31).

Zmartwychwstanie Chrystusa jest przyjęciem przez Ojca Jego śmierci jako oddania się za ludzi (por. Flp 2, 9). Z tego powodu, że się unizył, został wywyższony przez Ojca w naturze ludzkiej. Wywyższenie to polega na zmartwychwstaniu i wniebowstąpieniu (por. Rz 1, 3–4; 8, 34; Dz 2, 23; 5, 31; Ef 4, 9–10) oraz otrzymaniu najwznioślejszego imienia (por. Flp 2, 11).

Pawłowy hymn o kenozie Boga-Człowieka (por. Flp 2, 5–11) przedstawia Jego tajemnicę jako jedność tego samego wydarzenia zainaugurowanego we wcieleniu, tj. przyjęciu śmiertelnego ciała, osiągnącego szczyt na krzyżu i pełnię w uwielbieniu. Chrześcijański etos ma uzasadnienie w Logos, aby stać się „na wzór Syna Bożego” (Rz 8, 29) i wyznać, że „Jesus Chrystus jest Panem” (Flp 2, 11)³⁵.

W kenozie Jezusa Chrystusa wykluczony jest proces immanentny, a podkreślone oddanie się w śmierci i akt Bożej wszechmocy w zmartwychwstaniu

³² Por. K. Prumm, *Diakonia Pneumatos. Der zweite Korintherbrief als Zugang zur apostolischen Botschaft. Auslegung und Theologie. I. Theologische Auslegung des zweiten Korintherbriefes*, Rom 1967, s. 320–325; R. Schnackenburg, *Das Heilsgeschehen*, dz. cyt., s. 110–113; B. Haring, dz. cyt., vol. 1, s. 159–161; H. Hiebert, dz. cyt., s. 54.

³³ Por. H. Hiebert, dz. cyt., s. 54; H. Langkammer, *Etyka*, dz. cyt., s. 255–256; J. Nagórny, *Miejsce*, dz. cyt., s. 47.

³⁴ Por. A. Jankowski, *Eschatologia*, dz. cyt., s. 98–99, 244–247.

³⁵ Por. J. Dey, *Apokastasis*, BThW I, 61; R. Schnackenburg, *Der Mensch vor Gott - zum Menschenbild der Bibel*, w: *Aufsätze und Studien zum Neuen Testament*, Leipzig 1973, s. 20.

(por. Kol 1, 19; 2, 9; Ef 1, 23; 3, 19; 4, 13)³⁶. Podjętą z miłości śmiercią Chrystus przechodzi do życia w łonie Trójcy Świętej, a Jego „stawanie się” zostaje uwiecznione ponadczasowym życiem. W ciele podległym śmierci, a chwalebny po zmartwychwstaniu, jest On źródłem działania Bożego.

W Liście do Hebrajczyków widać pogłębienie refleksji nad boskością i człowieczeństwem Chrystusa (por. Hbr 1, 1–3; 4, 14; 5, 7–9; 6, 6; 7, 3; 10, 9)³⁷. Syn Boży to dziedzic dóbr Bożych i przyczyna stworzenia (por. Kol 1, 16; J 1, 1–3). Skutkiem ofiary Chrystusa jest oczyszczenie (por. Hbr 9, 22), ekspiacja (por. Hbr 2, 17), odpuszczenie grzechów (por. Hbr 9, 26), odkupienie wieczne (por. Hbr 9, 12.15) i uświęcenie (por. Hbr 2, 11; 10, 10.14.29).

Współczucie dla grzeszników, na zasadzie wspólnej natury, zaznaczyło się w męce Jezusa, będącej szczytem Jego „dnia ciała” (por. Hbr 2, 14–18; 4, 15). Przeżył ludzki lęk przed śmiercią (por. Mk 14, 32–36). „Chociaż był Synem” – zrodzonym w wieczności (por. Hbr 1, 3) – „nauczył się” (por. Łk 2, 40.52), szczególnego „posłuszeństwa” cierpieniu i śmierci, na inny sposób wysłuchania prośby zanoszonej do Ojca (por. Rz 5, 18; Flp 2, 8; Hbr 5, 7–9)³⁸.

Zjednoczenie bóstwa i człowieczeństwa w Chrystusie wskazuje, iż należy rozważyć je w eschatologicznej perspektywie Jego wcielenia, śmierci i zmartwychwstania. We wcieleniu Syn Boży staje się człowiekiem podobnym do ludzi z wyjątkiem grzechu (por. Hbr 2, 18; 4, 15; 7, 26; 9, 14). Wspólnota z ludźmi, dopuszczona przez Ojca (por. Mt 4, 1–11; Łk 22, 28), pozwala Zbawicielowi doświadczyć trudów ziemi (por. Hbr 4, 15).

Przez wcielenie Syn Boży uczestniczy w ludzkim istnieniu, by przez śmierć zwyciężyć ją w sobie i w człowieku: wcielenie, akt solidaryzowania się Syna Bożego z ludzkością (por. Hbr 2, 10–16; 9, 26–28)³⁹. Cierpienie nie tylko „udoskonalilo” Go w posłannictwie (nie idzie tu jednak o przymiot moralny), lecz i wierzących w Niego (por. Hbr 2, 10; 5, 9–10; 10, 14).

Jezus „z łaski Bożej za wszystkich zaznał śmierci” (Hbr 2, 9). Jego wywyższenie przez Ojca i danie Mu „imienia” (por. Hbr 2, 12) nastąpiło

³⁶ Por. Jan Paweł II. Encyklika „*Redemptor Hominis*”, „Citta del Vaticano” 10 (1979); P. Stuhlmacher, dz. cyt., s. 1–35; H. Schlier, *Brief an die Epheser*, dz. cyt., s. 65; P. Benoit, *Ascension*, w: *Exegese et theologie*, vol. 1, Paris 1961, s. 386; N. A. Dahl, *Christ, Creation and the Church*, w: *The Background of the New Testament and his Eschatology*, In Hon. C. H. Dodd, Cambridge 1964, s. 442.

³⁷ Por. V. Taylor, *La personne du Christ dans le Nouveau Testament*, Paris 1969, s. 99–100.

³⁸ Por. T. W. Manson, *The Teaching of Jesus*, Cambridge 1967, s. 54–68; C. Spicq, *La theologie des deux Alliances dans l'Epitre aux Hebreux*, RSP 33 (1949), s. 22–26; A. Jankowski, *Biblijna teologia*, dz. cyt., s. 93–101; E. Helewa, dz. cyt., s. 131–133.

³⁹ Por. A. Vanhoye, dz. cyt., s. 193; E. Kasemann, *Das wandernde Gottesvolk*, Göttingen 1957, s. 91; C. Spicq, *L'Epitre aux Hebreux*, Paris 1952, s. 41–49; E. Grasser, *Der Glaube im Hebraerbrief*, Marburg 1965, s. 209; O. Michel, *Der Brief an die Hebraer*, Göttingen 1960, s. 74–92; J. Moffat, *Epistle to the Hebrews*, Edimburgh 1957, s. 31–41.

w wyniku „śmierci krzyżowej” (por. Flp 2, 6–11). Jego udział w życiu człowieka nie tylko ma miejsce w niesprawiedliwej śmierci, ale także w doświadczeniu pokusy, bólu i cierpienia (por. Hbr 2, 18; 4, 15; 5, 7)⁴⁰.

W posłuszeństwie Ojcu Jezus Chrystus stał się Pośrednikiem (por. Hbr 2, 10; 5, 9; 10.28)⁴¹. W ten sposób „wydoskonała” ludzką naturę i przez zbawienie otrzymał życie uwielbione (por. Hbr 2, 9.18; 5, 9; 9, 13–14; 10, 9–10.20)⁴². Jego ofiara jest obecnością bóstwa, które triumfuje nad śmiercią i wywołuje skutki w zespolonych z Nim (por. 2 Kor 3, 17–18; 1 Kor 15, 45). Ofiara ta została złożona dobrowolnie, a ciało jest narzędziem zbawczym (por. Rz 7, 4) i miejscem zniszczenia grzechu (por. Kol 1, 22; Ef 2, 16)⁴³.

Cierpienie doprowadziło do wyniesienia ludzkiej natury Chrystusa, która przeniknięta chwałą Bożą stała się zdolna do pociągnięcia ludzi do siebie⁴⁴. Jego śmierć na krzyżu i zmartwychwstanie stanowią niejako dwie fazy tego wejścia do niebieskiego przybytku (por. Hbr 2, 9; 6, 19; 9, 11–12.24; 10, 12–14). Ekspiacji dokonał przez Krew i przekroczył sanktuarium Bożej obecności, wchodząc do nieba i zdobywając „wieczne odkupienie”⁴⁵.

Nie zwyciężyła Go śmierć, ponieważ ofiarował się „według siły niezniszczalnego życia”, „przez Ducha wiecznego” (Hbr 7, 16; 9, 14); ponieważ Jego łączność z Duchem Bożym była nierozzerwalna, dlatego przeszedł ze śmierci, do życia⁴⁶. Chrystus jest „kapłanem na wieki” (por. Hbr 5, 5–9; 7, 26; 9, 14.24; 10, 12.20; Rz 1, 4; 1 Tm 3, 16; 1 P 3, 18) z połączenia natury ludzkiej z Osobą Słowa (por. Hbr 7, 24).

Chrystusa od wcielenia aż do zmartwychwstania uwydatnia także Nowe Przymierze. Ukáže się On „raz jeden”, „na końcu wieków” (Hbr 9, 26; por. 1, 2; 1 Kor 10, 11; Ga 4, 4); „raz na zawsze” ofiarował siebie (por. Hbr 7, 27; 9, 28; 10, 10); „przez własną krew wszedł raz na zawsze do Miejsca Świętego”

⁴⁰ Por. J. Kudasiwicz, *Historia i teologia przymierza*, w: *Materiały pomocnicze do wykładów z biblistyki*, t. 1, S. Łach, M. Filipiak (red.), Lublin 1975, s. 156–157; C. Spicq, *La theologie*, dz. cyt., s. 21–28; T. W. Manson, dz. cyt., s. 54–68.

⁴¹ Por. E. Grasser, dz. cyt., s. 209.

⁴² Por. J. Jeremias, *Hebraer 10, 20: „tout'estin. tes sarkos autou”*, ZNW 62 (1971), s. 130–132; O. Hofius, *Der Vorhang vor dem Thron Gottes*, Tübingen 1972, s. 81–83;

⁴³ Por. P. Blaser, dz. cyt. passim; I. Hermann, dz. cyt., s. 38–58; J. S. Vos, dz. cyt., s. 79–85.

⁴⁴ Por. A. Vanhoye, dz. cyt., s. 302–324.

⁴⁵ Por. J. Szlaga, *Nowość przymierza Chrystusowego według Listu do Hebrajczyków*, Lublin 1979, s. 122–129; H. Montefiore, *A Commentary on the Epistle to the Hebrews*, London 1964, s. 23–238; G. H. Buchman, *To the Hebrews*, Garden City New York 1972, s. 230–238.

⁴⁶ Por. A. Schlatter, *Der Brief an die Hebraer*, Düsseldorf 1967, s. 33, 354; J. Moffat, dz. cyt., s. 97, 134; A. Vanhoye, *De Epistula ad Hebraeos*, Roma 1955, s. 159; O. Kuss, *La lettera agli Ebrei*, Brescia 1966, s. 114, 140; J. J. McGrath, *Trough the eternal Spirit*, Roma 1961, passim.

(Hbr 7, 24–25; 9, 12.24) z centralną ofiarą w planie Boga (por. Hbr 9, 12.26.28; 10, 10)⁴⁷.

Św. Łukasz i Paweł oraz autor Listu do Hebrajczyków widzą w śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa spełniony akt Boży (por. Łk 24, 7.25–32.44–49; Dz 2, 23–35; 4, 12; 5, 31; 10, 40–43; 13, 23–24; 15, 11; 17, 31; 26, 18.22–23). W dziele paschalnym wypełnił On posłannictwo Boże (por. J 5, 36), które wymaga wiary (por. Łk 17, 5), zwłaszcza w Eucharystię (por. Łk 24, 30).

Zmartwychwstanie było m.in. zaaprobowaniem przez Ojca dzieła Syna (por. Dz 5, 31); Ojciec Go nigdy nie opuścił (por. Dz 10, 40). Jako potomek Dawida (por. Rz 1, 4), wypełnił Boże obietnice. Łaska zbawienia została zaofiarowana każdemu, kto zechce przyjąć ten dar, spełnia się w Chrystusie wskrzeszonym z martwych (por. Dz 17, 31)⁴⁸.

Życie Jezusa na ziemi jest spełnieniem zbawienia (por. Łk 4, 21; 7, 21–23; 10, 23; 13, 18–21; 16, 16; 17, 20–21; Dz 10, 36–43; 13, 23–33) oraz prorocत्व (por. Iz 24, 25.45–46). On jest wywyższonym Panem przez cierpienie i krzyż. Natomiast świadkami spełniania się planów zakrytych „od założenia świata” byli uczniowie Pańscy (por. Rz 16, 25; Ef 3, 4–5; Kol 1, 26; 1 P 1, 11–12). Tak powstałe Królestwo Boże ma rozwijać się w płaszczyźnie przestrzenno-ilościowej oraz wewnętrznie (por. Łk 13, 18–21; Mk 4, 30–32; Mt 13, 31–33)⁴⁹.

Królestwo Boże nie jest pozbawione prawa (por. Łk 16, 16), ale jego sprawiedliwość musi być większa niż uczonych w Piśmie i faryzeuszy (por. Mt 5, 20). Jest ono w nowym sposobie myślenia, odczuwania i życia ludzi poprzez działanie Ducha Świętego (por. Łk 17, 20–21).

W Jezusie nadeszło Królestwo Boże (por. Łk 11, 20; 17, 20–21; 19, 23–24). Towarzyszy mu „palec Boży” (por. Wj 8, 15; 31, 18; Pwt 9, 10; Ps 8, 4), „Duch Boży” (por. Mt 12, 28) i oznacza wszechmoc Boga. Jego moc działająca przez Jezusa to znak, iż zbliża się królestwo niebieskie. Ostatecznie Jezus staje jako wybawiciel w królestwie nie z tego świata⁵⁰.

⁴⁷ Por. S. Zedda, dz. cyt., s. 22–24, 252–254; C. Spicq, *La theologie*, dz. cyt., vol. 2, s. 268–272; J. Szlaga, *Paruzja*, dz. cyt., s. 187–189; T. Rakoczy, dz. cyt., s. 150–176.

⁴⁸ Por. G. Stahlin, dz. cyt., s. 180–183; R. Guardini, *Die letzten Dinge*, Würzburg 1940, s. 18–20; J. Dupont, *Etudes sur les Actes des Apotres*, Paris 1967, s. 454–456; R. Schnackenburg, *L'esistenza cristiana*, dz. cyt., s. 39–42; K. H. Schellke, *Teologia Nowego Testamentu*, t. 3. *Etos*, Kraków 1984, s. 61; A. Hulsbosch, *La conversione nella Bibbia*, Bari 1970, s. 75–100.

⁴⁹ Por. G. Stahlin, dz. cyt., s. 181–183; J. Jeremias, *Neutestamentliche Theologie*, I Teil: *Verkündigung Jesu*, Gutersloh 1973, s. 99–106; A. Jankowski, *Regnum venturum quod adest*, CT 25 (1954), s. 147–161; B. Schultze, *Die ekklesiologische Bedeutung des Gleichnisses vom Senfkorn*, OCP 27 (1961), s. 362–386.

⁵⁰ Por. P. Hunermann, *Reich Gottes*, SM 4, kol. 137–141; S. Bastianel, L. Di Pinto, *Per una fondazione biblica dell'etica*, w: *Corso di morale*, vol. 1, s. 139–140; C. Larcher, *L'actualite chretienne de l'Ancien testament d'apres le Nouveau Testament*, Paris 1962, s. 30–32; J. Homerski, *Ewangelia wedlug św. Mateusza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1979, s. 48; J. Jeremias, *Neutestamentliche Theologie*, dz. cyt., s. 99–107.

Wyrażenia Łukasze „teraz” i „dzisiaj” wskazują, że oczekiwane zbawienie już jest obecne w osobie Chrystusa (por. Łk 2, 11.29; 4, 21; 5, 10.26; 6, 19; 9, 1–6.11; 10, 1–17; 11, 20; 12, 52; 13, 18–21; 17, 21; 22, 69; 23, 43), który ma Ducha Bożego jako Pan i Syn Boży⁵¹. Jako potomek Dawida ma królewskie prawa, jako Zbawiciel wybawia od grzechu (por. J 4, 42), a jako Mesjasz (por. Łk 22, 69; Dn 7, 13) zapewnia uczestnictwo w łasce i życiu.

Nie ma zasadniczej różnicy między tytułami „Chrystus”, „Pan”, „Syn Boży”, którymi Łukasz obdarza Jezusa z Nazaretu⁵². Patrzy on na Jego przyjście na świat tak jak na Jego zmartwychwstanie, tj. jak na dzieło mocy Bożej (por. Łk 1, 35). To właśnie za sprawą Boga w Synu „rozpoczyna się eschatologiczna era ludzkości”⁵³. Jego ukazanie się niesie z sobą dar Ducha Św., zainaugurowanie przymierze radości (por. Łk 1, 14.41.67; 2, 25–27.36–38)⁵⁴.

Teologia Janowa wyróżnia się m.in. wizją jedności i charakteru eschatologicznego misterium Jezusa. Jego bóstwo jako wcielonego Słowa oraz zmartwychwstanie nadają Jego istnieniu na ziemi sens ostateczny (por. J 1, 1–2.18; 3, 16; 5, 18–30; 8, 36.58; 9, 35; 11, 27; 14, 13; 17, 2; 20, 28.31; 1 J 1, 1–4; 3, 8; 4, 9–10.14–15; 5, 5.9.12.20). Słowo, które było u Boga jest powiązane z Nim i w pełni objawiło Ojca (por. J 3, 11; 6, 46; 7, 16; 14, 6–11; Mt 11, 27).

Motywy działania Bożego w Chrystusie jest Jego miłość, która udziela wierzącym życia wiecznego (por. J 3, 16). Jeżeli Ojciec przekazał Synowi udzielanie życia (por. J 3, 35), to także sądenie (por. J 5, 18–30; 8, 36.58). Jednak tylko wiara pozwala widzieć w Nim proroka wyposażonego w szczególną moc (por. J 9, 35; 11, 27; Mt 16, 18). Wyznanie mesjańsko-chrystopologiczne obejmuje tytuł „Mesjasza” (por. J 1, 14), godność Syna Bożego i „Tego, który miał przyjść na świat” (por. J 6, 14; Mt 11, 3; Łk 7, 19)⁵⁵.

⁵¹ Por. H. Conzelmann, *Die Mitte der Zeit*, Tübingen 1962, s. 80, 124, 158–159; G. Voss, *Die Christologie der lukanischen Schriften in Grundzügen*, Paris 1965, s. 24–25; R. Schnackenburg, *Gottes Herrschaft und Reich*, Freiburg 1962, s. 107; H. Schurmann, *Das Lukasevangelium*, Freiburg 1969, s. 112–225.

⁵² Por. H. Conzelmann, dz. cyt., s. 164; G. Voss, *Die Christologie*, dz. cyt., s. 45–60, 85–93.

⁵³ Por. W. Grundmann, *Das Evangelium nach Lukas*, Berlin 1961, s. 83; H. Conzelmann, *Grundriss der Theologie des Neuen Testament*, München 1967, s. 149.

⁵⁴ Por. F. Gryglewicz, *Duch Święty w ujęciu św. Łukasza*, w: *Duch Święty – Duch Boży*, s. 76–79; tenże, *Ewangelia według św. Łukasza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1974, s. 374–380.

⁵⁵ Por. A. Feuillet, dz. cyt., s. 114–126; S. Mędała, *Natura i przeznaczenie świata według Ewangelii św. Jana*, w: *Egzegeza Ewangelii św. Jana*, F. Gryglewicz (red.), Lublin 1976, s. 210–213; E. Malatesta, dz. cyt., s. 306–308; J. Jeremias, *Słowo objawiające. Forma literacka Prologu Janowego*, w: *Biblia dzisiaj*, J. Kudasiewicz (red.), Kraków 1969 s. 311; G. A. F. Knight, *Law and Grace. Must a Christian Keep the Law of Moses?*, London 1962, s. 61–64; H. Ordon, *Eschatologia czwartej Ewangelii*, w: *Biblia o przyszłości*, s. 130–139; A. Jankowski, *Dynamika wiary według Czwartej Ewangelii*, SSHT 8 (1975), s. 37–39.

Słowo wcielone otrzymało od Ojca władzę nad każdym „ciałem”, ku udzielaniu życia (por. J 10, 10) i sądu (por. J 5, 26–27). Kiedy „godzina” już się rozpoczęła, Jezus daje uczniom głębszy wgląd w naturę tego życia, które już posiadają, a którego ukoronowanie nastąpi w eschatologii. Lecz sprawowanie przez Niego pełni władzy zależy od wejścia do chwały niebieskiej. Dopiero wtedy Jezus wolny będzie od wszelkich ograniczeń (por. J 17, 2)⁵⁶.

Jan akcentuje wcielenie jako ukazanie się Boga w Jego Synu (por. 1 J 1, 1–4). Mimo to, nie jest On siłą magiczną, która uwalniałaby człowieka od czujności (por. 1 J 3, 8–9). W miłości Bóg uprzedza człowieka i jest źródłem miłości bliźniego (por. J 3, 16). Nie ludzkość dała początek miłości, lecz On, który w Chrystusie dał siebie w darze. Miłość łączy się ściśle z wiarą w synostwo Boże Jezusa: Bóg posłał Syna jako Zbawiciela (por. 1 J 4, 9–10.14–15)⁵⁷.

W przyjściu Chrystusa do historii weszło Słowo Boże i „zamieszkało wśród nas” (J 1, 14). Syn Boży stał się jak człowiek wraz ze śmiercią, którą przyjął z miłości do Boga i ludzi (por. J 10, 11–18; 12, 23–28; 14, 31; 15, 13; 17, 5; 19, 30; Dz 1, 5). Bóg przez Syna, jako Słowo, przyjmuje ciało – wykładnik ziemskiego pochodzenia, staje się mieszkaniem Słowa. Bóg w swoim Synu przełamał nieskończoną przestrzeń między sobą a człowiekiem i światem⁵⁸.

Pascha Jezusa z Nazaretu integruje „godzinę” Jego ziemskiego życia (por. J 2, 4; 7, 30; 8, 20; 12, 23–28; 13, 1; 17, 1.5)⁵⁹. Śmierć (por. J 2, 4; 7, 33–36; 8, 21; 9, 4; 10, 15; 12, 7.23–36) przyniesie życie, z którego będą czerpać wierzący. Jednak ona nie wyczerpuje tej „godziny”: chodzi o przejście Jezusa z sądu świata

⁵⁶ Por. J. Blank, dz. cyt., s. 92–95, 131–133; K. Romaniuk, „Ja jestem zmartwychwstaniem” (J 11, 25), *Conc* 6 (1970), z. 2, s. 231; R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, dz. cyt., s. 536–538; R. Bultmann, *Theologie des Neuen Testament*, Tübingen 1977, s. 388–392; B. Vawter, *Johannine Theology*, w: *The Jerome Biblical Commentary*, R. E. Brown (ed.), New York 1968, s. 838–839; H. Ordon, dz. cyt., s. 132–139.

⁵⁷ Por. G. Johnston, *The Spirit Paraclit in the Gospel of John*, Cambridge 1970, s. 80–126; F. Gryglewicz, *Chleb, wino i Eucharystia w symbolice Nowego Testamentu*, Poznań 1968, s. 118–124; S. Mendala, dz. cyt., s. 212–217; E. Malatesta, *Interiority and Covenant. A Study of „einai en” and „menein en”*. In the *First Letter of Saint John*, Rome 1978, s. 24–27; H. Langkammer, *Etyka*, dz. cyt., s. 218–220; A. Feuillet, *Le mystere de l’ amour divin dans la theologie johannique*, Paris 1972, s. 244–246; H. Halter, *Taufe und Ethos. Paulinische Kriterium fur das proprium Christlicher Moral*, Freiburg im Br. 1977, s. 429–433.

⁵⁸ Por. Jan Paweł II, dz. cyt., nr 18; E. Malatesta, dz. cyt., s. 306–308, 322–325; A. Feuillet, *Le mystere de l’ amour*, dz. cyt., s. 30–31, 41–69; A. Humbert, *L’ observance des commandements dans les ecrits johanniques (Evangile et Premiere Epitres)*, Smor 1 (1963), s. 190–191; G. Reim, *Studien zum alttestamentlichen Hintergrund des Johannes-Evangeliums*, Cambridge 1974, s. 110–154.

⁵⁹ Por. J. Blank, *Untersuchungen zur Johannischen Christologie und Eschatologie*, Freiburg 1964, s. 75–85, 139; W. Thusing, *Die Erhöhung und Verherrlichung Christi im Johannesevangelium*, Münster 1959, s. 31–40, 88–100; R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, s. 243; M.-E. Boismard, *Le Prologue de St. Jean*, Paris 1953, s. 67.

do chwały Ojca. Chodzi nie o miłość Jezusa ku światu, gdzie panuje „zły”, ale ku „swoim”, którym przyniósł życie wieczne (por. J 13, 1)⁶⁰.

Janowa Ewangelia przedstawia zmartwychwstanie Jezusa jako dzieło Boga (por. J 12, 27–28; 17, 1–5) i Chrystusa (por. J 10, 17–18; 2, 19–22). On przyjmuje śmierć, którą wypełnia plany Boże, a uwielbiony będzie przez zmartwychwstanie i zesłanie Ducha Św. (por. J 3, 14; 8, 28; 12, 23.41; 16, 7), które będą objawieniem „godziny” Syna (por. J 17, 5.24). Droga do Ojca prowadzi poprzez Syna wyniesionego ponad stworzenia (por. J 3, 12.17–18; 1 J 5, 20)⁶¹.

Paradoks ten należy do Janowej teologii: „Podobnie jak Ojciec ma życie w sobie, tak również dał Synowi życie w sobie samym” (J 5, 26). Co zatem czyni Chrystus, to samo czyni Bóg zjednoczony z Nim (por. J 5, 9.19–22.30.36; 10, 25.29.32.37–38; 14, 10). On działa w jedności z Ojcem: uzasadnienie czynów czerpie z tego, że jest w Ojcu, a Ojciec w Nim (por. J 14, 11). Równość tłumaczy Jezus identycznością działania (por. J 5, 19–20). Współistotność Ojca i Syna sprawia, że nauczanie Jezusa pochodzi od Ojca (por. J 14, 10). Toteż Jego słowa i czyny są jednocześnie słowami i czynami Ojca (por. J 5, 17–18; 7, 16–17; 8, 26–29; 9, 16–41; 12, 49–50)⁶².

Oto tajemnica życia Chrystusa z Ojcem (por. J 1, 18; 6, 46; 7, 29; 8, 16.19.27.29; 10, 30.38; 12, 45; 14, 6–11; 17, 20–22), którego objawił On dzięki temu, że był na Jego łonie i jest Jego Synem (por. J 3, 11; 6, 46; 7, 16; 10, 15; 14, 6–11; Łk 10, 22; Mt 11, 27). Nieznajomością Jezusa jest nieznajomość Boga, który Go posłał (por. J 16, 21). Jezus zna Boga (por. J 8, 55; 17, 25), bo od Niego pochodzi (por. J 6, 46). Jedność uczniów ma być dowodem boskiego posłannictwa Jezusa (por. J 1, 13)⁶³.

⁶⁰ Por. A. Jankowski, *Eschatologia*, dz. cyt., s. 178–179; B. Vawter, *The Gospel according in John*, w: *The Jerome Biblical Commentary*, s. 418–419; S. Schulz, *Die Stunde der Botschaft. Einführung in die Theologie der vier Evangelisten*, Berlin 1969, s. 353; E. Maltesta, dz. cyt., s. 192–211; H. Langkammer, *Jn 2, 4 w świetle najnowszej egzegezy*, RBL 15 (1962), s. 82–91; I. Hermann, *Der gute Hirt – Bild und Wirklichkeit. Eine Homilie zu Jo 10, 11–16*, BuL 4 (1963), s. 70–74.

⁶¹ Por. X. Leon Dufour, *Pere, fais-moi passer sain et sauf a travers cette heur* (J 12, 27), w: *Neues Testament und Geschichte. Festschrift für O. Cullmann*, Zurich 1972, s. 157–165; J. Szlaga, *Nowe Przymierze*, dz. cyt., s. 122–129; R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, s. 537; R. Bultmann, dz. cyt., s. 390; B. Vawter, *Johannine Theologie*, dz. cyt., s. 838–839; P. Jouon, *Le verbe anggello dans saint Jean*, RSR 28 (1938), s. 234–236.

⁶² Por. J. Blank, *Krisis*, s. 93, 132; K. Romaniuk, „Ja jestem...”, dz. cyt., s. 231; B. Vawter, *Johannine Theology*, dz. cyt., s. 838–839; tenże, *The Gospel*, dz. cyt., s. 418–419; E. Maltesta, *The Spirit Paraclete in the Fourth Gospel*, Bb 54 (1973), s. 539–550; R. E. Brown, *The Paraclete in the Fourth Gospel*, NTS 13 (1966/67), s. 113–132; A. M. Kothgasser, *Die Lehr-, Erinnerungs-, Bezeugungs- und Einführungsfunktion des johanneischen Geist-Parakleten gegenüber der Christus-Offenbarung*, Sal 33 (1971), s. 570–575.

⁶³ Por. R. Bultmann, dz. cyt., s. 390; H. Langkammer, *U podstaw chrystologii*, dz. cyt., s. 55–57; J. M. Casabo Suque, *Teologia moral en San Juan*, Madrid 1970, s. 328–340; A. Feuillet, *Le mystere de l'amour*, dz. cyt., s. 108; M.-E. Boismard, *La connaissance de Dieu dans l'Alliance Nouvelle d'après la premiere lettre de Saint Jean*, RB 56 (1949), s. 376–378, 388–390; E. Maltesta, *Interiority*, dz. cyt., s. 192–211, 289–290.

Objawiona w Chrystusie „chwała” Ojca (por. J 1, 14–18; 2, 11; 8, 54; 11, 4.40; 12, 28) w pełni nastąpi w zmartwychwstaniu (por. J 3, 14; 7, 39; 12, 23.28.31–33; 13, 31–32; 17, 1–5.24)⁶⁴. Wraz z Jego śmiercią łaski popłyną ku życiu wierzących a dla tych, którzy odrzucili wołanie Boga w Synu, stanie się źródłem śmierci. Syn Człowieczy doznaje wraz z rozpoczęciem „godziny” chwały w Ojcu. Chwała Boża, płynąca z działalności ziemskiej Jezusa oraz krzyża i zmartwychwstania, stanowi jedno „teraz”, niepodzielne na etapy (por. J 13, 31–32).

Wcielenie Syna Bożego realizuje się w pielgrzymowaniu aż do zmartwychwstania⁶⁵. Czwarta Ewangelii wskazuje na jedność przyjścia Syna Bożego na świat aż do Jego śmierci i zmartwychwstania (por. J 13, 3; 16, 28; 17, 3–5.8.13). Zatem idzie tu o posłannictwo Słowa, a nie o odwieczne pochodzenie od Boga, który w Chrystusie dał najwyższy dowód miłości (por. J 3, 16; 1 J 4, 7–16): Chrystus jest pełnią łaski i objawienia Bożego (por. J 1, 18)⁶⁶.

3. Mimo różnic, chrystologie św. Pawła, Listu do Hebrajczyków, św. Łukasza i św. Jana ukazują Chrystusa jako wcielonego Syna Bożego, który w swej cielesności trwał aż do zmartwychwstania. Wcielenie, śmierć i zmartwychwstanie Syna Bożego – to trzy momenty tego samego wydarzenia zbawczego. Wydaje się, iż nie można ich inaczej interpretować jak tylko w powiązaniu z całą egzystencją Chrystusa.

Na wcielenie Chrystusa należy patrzeć przez Jego śmierć i zmartwychwstanie. Poprawnie rozumiana chrystologia nie może być inkarnacyjno-nalisticzna ani eschatologiczna⁶⁷. Obie te teorie dalekie są od prawdy o wcieleniu i zmartwychwstaniu Syna Bożego, kiedy to zamieszkała w Jego człowieczeństwie „cała Pełnia: Bóstwo na sposób ciała” (Kol 2, 9; por. Rz 1, 4; Ap 5, 12).

W Chrystusie mieszka cała pełnia działania Bożego, ale „na sposób ciała” (Kol 2, 9), które jest źródłem działania Bożego. W Nim-Człowieku zamyka się pełnia bytu, tzn. organiczna jedność uzależniona od Chrystusa-Głowy. Jego zmartwychwstanie rozchodzi się na kosmos za pośrednictwem Ciała

⁶⁴ Por. W. Thusing, *Die Erhöhung*, dz. cyt., s. 240–253; R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, dz. cyt., s. 340; C. K. Barrett, *The Gospel according to St. John*, London 1962, s. 159.

⁶⁵ Por. R. Schnackenburg, *Neutestamentliche Theologie*, München 1963, s. 116.

⁶⁶ Por. H. Ordon, dz. cyt., s. 137–138; R. E. Brown, dz. cyt., s. 113–132; S. Mędała, dz. cyt., s. 212–213; H. Langkammer, *U podstaw chrystologii*, dz. cyt., s. 55–57; M. J. Lagrange, *Evangile selon Saint Jean*, Paris 1927, s. 424–428; V. P. Furnish, *The Love Command in the New Testament*, London 1972, s. 91–95; S. Cipriani, „*Dio e l' amore*”. *La dottrina della carita in San Giovanni*, SC 94 (1966), s. 214–231; H. D. Wendland, dz. cyt., s. 116–120.

⁶⁷ Por. J. Moltmann, *Religione, Rivoluzione e Futuro*, Brescia 1971, s. 173–174.

eklezyjalnego. W Chrystusie mieszka natura Boża z doskonałościami i z tej racji przewyższa On świat i napełnia łaskami, także dla życia społecznego⁶⁸.

Moc Syna Bożego ukazuje się w Jego zmartwychwstaniu, które nie było zapoczątkowaniem Jego Boskiej egzystencji (por. Rz 5, 10; 8, 29; 1 Kor 1, 9; 15, 28; 2 Kor 1, 19; 4, 6; Dz 2, 36), lecz manifestacją Syna Bożego. Zatem na czoło wysuwa się prawda o synostwie Bożym i ludzkim pochodzeniu Mesjasza. Zmartwychwstanie Chrystusa jest zatem ujawnieniem pierwszej z nich (por. Rz 1, 4)⁶⁹.

Nowe Przymierze wskazuje dwa sposoby bytowania Chrystusa, które są uzależnione od narodzenia się z rodu Dawida oraz od zmartwychwstania. Pierwszy fakt rzutuje na podleganie prawom egzystencji. Drugi natomiast ukazuje moc Ducha Bożego w Chrystusie. Oznacza to intronizację Chrystusa, poprzez którą Bóg daje Mu swoją moc (por. Ef 1, 19–20; 2 Kor 13, 4; 1 Kor 15, 43)⁷⁰.

Dawna chrystologia we wcieleniu widziała urzeczywistnienie tajemnicy Chrystusa jako Emmanuela, Boga z nami (por. Iz 7, 14; 8, 8; Mt 1, 23)⁷¹. Zmartwychwstanie natomiast spowodowało objawienie się prawdy wcielenia. Taka koncepcja kryła jednak niebezpieczeństwo doketyzmu; zapomniano, że Chrystus jest Synem Bożym także w swym człowieczeństwie, które w zmartwychwstaniu zostało ubóstwione⁷².

⁶⁸ „Przez czyny, cuda i słowo zostało objawione, że »w Nim (...) mieszka cała Pełnia: Bóstwo na sposób ciała« (Kol 2, 9). Człowieczeństwo Jezusa ukazuje się w ten sposób jako »sakrament«, to znaczy znak i narzędzie Jego Bóstwa i zbawienia, które przynosi. To, co było widzialne w Jego ziemskim życiu, prowadzi do niewidzialnego misterium Jego synostwa Bożego i Jego odkupieńczego posłania” (KKK, nr 515); por. KKK, nr 484.

⁶⁹ Por. R. Schnackenburg, *Der Mensch*, dz. cyt., s. 19–22; A. Feuillet, *Morte du Christ et mort du chretien d'apres les epitres pauliniennes*, RB 66 (1959), s. 481–513; K. Romaniuk, *L'amour du Pere et du Fils dans la soteriologie de saint Paul*, Rome 1974, s. 74–95; P. Benoit, dz. cyt., s. 384–387; N. A. Dahl, dz. cyt., s. 440–444.

⁷⁰ „Jesús zostaje ostatecznie objawiony jako »ustanowiony według Ducha Świętości przez powołanie z martwych pełnym mocy Synem Bożym« (Rz 1, 3–4). Św. Paweł podkreśla ukazanie się mocy Bożej przez dzieło Ducha, który ożywił martwe człowieczeństwo Jezusa i powołał go do chwalebego stanu Pana” (KKK, nr 648); por. A. Jankowski, *Duch Święty*, dz. cyt., s. 63–75; H. Langkammer, *Eschatologia*, dz. cyt., s. 80–82.

⁷¹ Por. B. Gherardini, *La Chiesa. Arca dell'Alleanza. la sua genesi, il suo paradossio, i suoi poteri, il suo servizio*, Roma 1979, s. 54–61; J. Homerski, dz. cyt., s. 59; A. Vanhoye, *La nuova alleanza nel Nuovo Testamento*. Roma 1984, s. 59–61; A. Jankowski, *Biblijna teologia*, dz. cyt., s. 146–149; H. Frankemolle, *Jahwebund und Kirche Christi. Studien zur Form- und Traditionsgeschichte des „Evangeliums“ nach Matthaus*, Münster 1974, s. 7–21; J. Kudasiewicz, *Lud Boży*, AK 68 (1965), s. 276–289; S. Zedda, dz. cyt., s. 22–25.

⁷² Por. U. B. Muller, *Die Geschichte der Christologie in der johanneischen Gemeinde*, Stuttgart 1975, s. 59–65; Docetism, ODCC, s. 413; W. P. Loewe, *Jesus Christ, w: The New Dictionary of Theology*, J. A. Komonchak i in. (ed.), Collegeville 1987, s. 533–538; W. Łydka, *Dokeci*, EK 4 kol. 30–32.

Od wcielenia aż do zmartwychwstania Chrystus jest wydarzeniem eschatologicznym, bo jest w Nim dążenie do przyszłości w Bogu. Jego ukazanie się na ziemi jest czymś nowym, bo dziełem Bożym (por. Łk 1, 35). Oto za sprawą Boga i dzięki Jego mocy (por. Ps 103, 30) urzeczywistnia się Boży zamiar, tj. poczęcie Syna Bożego, nowa historia ludzi i świata.

W Chrystusie nadchodzi Królestwo Boże (por. Ga 4, 4; Łk 1, 71; 2, 11.29–32; 10, 23–24; 11, 20; 17, 20–21; Mk 1, 14), chociaż Jego „godzina” jeszcze nie nadeszła (por. J 2, 4; 7, 30; 8, 20). Posłanie Syna Bożego jest wejściem w „wiek przyszły” (por. Hbr 9, 26; Ef 1, 9–10). Dopiero paruzja zapoczątkuje eon eschatologiczny w ścisłym znaczeniu. Zesłany Syn Boży istnieje więc w swej preegzystencji (por. Rz 1, 3–4; 8, 3.32; 1 Kor 8, 6; 2 Kor 8, 9; Flp 2, 6; Kol 1, 15–18). Zatem „pełnia czasu” (Ga 4, 4) to ukazanie się planu Bożego (por. Mk 1, 15)⁷³.

Oto Jezus z miasta Dawidowego przychodzi dla wybawienia od grzechu. „Mesjasz i Pan” jest Zbawicielem, a więc królem i Bogiem (por. Łk 2, 11). Powszechność zbawienia obejmuje w wierze Żydów oraz pogan (por. Łk 2, 29–32; Iz 40, 5; 42, 6; 49, 6.9; 52, 10). Dar oglądania planów Bożych, które były zakryte „od założenia świata” (por. Rz 16, 25; Ef 3, 4–5; Kol 1, 26; 1 P 1, 11–12) mieli uczniowie Pańscy (por. Łk 10, 23–24; Mt 11, 25–27)⁷⁴.

Objawienie się wszechmocy Boga; „palec Boży”, „Duch Boży” jakby fizycznie wskazuje na znak królestwa niebieskiego. Szatan odchodzi pokonany przez Tego, który wybawia ludzkość z więzów grzechu (por. Łk 11, 20; Wj 8, 15; Mt 12, 18). Jednak królestwo, o którym mówi Jezus, nie jest z tego świata, nie oznacza materialnej potęgi, ale jest w ludziach i działa na sposób Ducha Świętego (por. Łk 17, 20–21)⁷⁵.

Dobra nowina jest bliskością Królestwa Bożego oraz wezwaniem do nawrócenia i wiary. Nawrócenie się kieruje do Boga i Jego Królestwa. Dopiero

⁷³ Por. P. Hoffmann, *Eschatologie und Friedenshan in der Jezusuberlieferung*, w: *Eschatologie und Friedenshandeln. Exegetische Beitrage zur Frage christlicher Friedensverantwortung*, Stuttgart 1981 s. 119–126; C. H. Dodd, *Założyciel chrześcijaństwa*, Paris 1978, s. 68–73; J. Jeremias, *Neutestamentliche Theologie*, dz. cyt., s. 87–107; S. Zedda, dz. cyt., s. 23–27; M. Zerwick, *Graecitas biblica Novi Testamenti exemplis illustratur*, Roma 1966, s. 15–16; P. Stuhlmacher, dz. cyt., s. 1–35; A. Weiser, *Zentrale Themen des Neuen Testament*, Donsuworth 1978, s. 97–100.

⁷⁴ Por. R. Rubinkiewicz, *Królestwo Boże w społeczności Izraela w literaturze apokryficznej Starego Testamentu*, w: *Królestwo Boże w Piśmie świętym*, S. Łach, M. Filipiak (red.), Lublin 1976, s. 123–128; R. Penna, *Lo Spirito di Cristo*, Brescia 1976, s. 47–48; H. Langkammer, *U podstaw chrystologii*, dz. cyt., s. 55–47; S. Porubcan, *Il patto nuovo in Is 40–66*, Roma 1958, s. 37–42; B. Haring, dz. cyt., vol. 1, s. 30; J. Nagórny, *Trynitarny undament*, dz. cyt., s. 51–52; C. Caffarra, *Viventi in Cristo*, Milano 1981, s. 40–42; J. M. Casabo Suque, dz. cyt., s. 254–255; G. Bouwmann, *L'imitazione di Cristo nella Bibbia*, Bari 1969, s. 32–33.

⁷⁵ Por. A. Jankowski, *Regnum*, dz. cyt., s. 147–161; C. H. Dodd, *Założyciel chrześcijaństwa*, dz. cyt., s. 68–73; J. Jeremias, *Neutestamentliche Theologie*, dz. cyt., s. 98–105; J. Homerski, dz. cyt., s. 48; C. Larcher, dz. cyt., s. 30–32; S. Bastianel, L. Di Pinto, dz. cyt., s. 139–141.

z Chrystusem rozpoczyna się czas świętości i łaski. Przede wszystkim chodzi o to, by uwierzyć w Ewangelię Chrystusa, to znaczy zaufać Panu i uznać wszechmoc Bożą, przejawiającą się w nadchodzącym Królestwie (por. Mk 1, 14–15; Mt 4, 12–17; Łk 4, 14–15)⁷⁶.

Pielgrzymowanie Jezusa podlegało czasowi, pokusom, walce, cierpieniom i dramatu śmierci. Taki był Syn Boży, który wcielił się. Jednak czas Jego nie był czasem grzechu (por. 1 Kor 5, 21; Rz 8, 6; Hbr 4, 15; 7, 26–27; 9, 14; 1 P 2, 22; J 8, 34–46; 14, 30; 1 J 3, 5), lecz czasem oddania się Bogu i ludziom; czasem zdania się na Ojca (por. Mk 14, 34–36; Mt 24, 30; 26, 26–29.38–43; Łk 22, 17–20.39.46; J 10, 14–18; 12, 23–28; Hbr 5, 7–8; 10, 5–10; 12, 2)⁷⁷.

Śmierć Chrystusa stała się paradoksalnie załamaniem się Jego istnienia w czasie (por. Mk 15, 34; Mt 27, 46) a zarazem i Jego odbudowaniem w oddaniu samego siebie Bogu. Stała się ona spełnieniem Jego ofiary wobec Boga. Zewnętrzne, pojęte na sposób ludzi, odrzucenie przez Boga na Kalwarii wskazuje na zdanie się na wolę Bożą (por. Ps 22, 2)⁷⁸.

W oddaniu się Bogu, „który mógł Go wybawić od śmierci” (Hbr 5, 7) Chrystus osiągnął szczyt napięcia między śmiercią a życiem. Jedność z grzesznikami zaznaczyła się w Jego męce, będącej szczytem Jego „dni ciała” (por. Hbr 2, 14–18; 4, 15). Wypełnił On wolę Ojca, a przez zmartwychwstanie odniósł zwycięstwo nad śmiercią (por. Rz 6, 9). Ojciec dał Mu „siłę niezniszczalnego życia”, a to pozwoliło na sprawowanie funkcji niebieskiego liturga (por. Hbr 7, 16.24)⁷⁹.

⁷⁶ Por. P. Hoffmann, dz. cyt., s. 120–124; A. Weiser, dz. cyt., s. 7–13; J. Jeremias, *Neutestamentliche Theologie*, dz. cyt., s. 103–106; H. Langkammer, *Ewangelia według św. Marka. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1977, s. 92; H. P. Owen, *Eschatology and Ethics in the New Testament*, SJT 15 (1962), s. 369–370; W. Schrage, *Ethik des Neuen Testament*, Göttingen 1982, s. 22–23; C. H. Dodd, *Evangelo e legge. Rapporto tra fede ed etica nel cristianesimo primitivo*, Brescia 1968, s. 36–41.

⁷⁷ Por. J. Bonsirven, *Les enseignements de Jesus-Christ*, Paris 1976, s. 53–58; J. Jeremias, *Abba, w: Biblia dzisiaj*, s. 316–331; A. Feuillet, *Mort de Christ et mort du chretien d'apres Mt 5, 17–20. Comparaison avec la doctrine de l'Epitre aux Romains*, NTS 17 (1970–71), s. 481–513; T. Rakoczy, dz. cyt., s. 151–157; Jankowski, *Eschatologia*, dz. cyt., s. 160–162.

⁷⁸ Por. L. P. Trudinger, „Eli, Eli Lama Sabachthani? A Cry of Dereliction? or Victory?”, JETS 17 (1974), s. 235–238; A. Jankowski, *Eschatologia*, dz. cyt., s. 161–163; J. Kremer, „...denn sie werden leben”, Stuttgart 1972, s. 20–23; H. Gese, *Psalm 22 und das Neue Testament*, ZThK 65 (1968), s. 1–22; J. Homerski, dz. cyt., s. 352–353.

⁷⁹ „To, co Chrystus osiągnął i obwieścił, oznacza coś więcej niż ocalenie duszy, gdyż jest to zbawienie człowieka, jego nowa egzystencja dzięki stwórczej mocy Boga. A prawdą tego ocalenia i nowej egzystencji jest śmierć (...). Śmierć Chrystusa jest ofiarowaną nam częścią tej całości, której drugą częścią jest zmartwychwstanie” (Guardini, dz. cyt. s. 18–20); por. C. Spicq, *La theologie des deux Alliances dans l'Epitre aux Hebreux*, RSPT 33 (1949), s. 22–26; J. Szłaga, *Eschatologia Listu do Hebrajczyków*, w: *Biblia o przyszłości*, s. 94–96; E. Helewa, dz. cyt., s. 132–133; A. Jankowski, *Eschatologia*, dz. cyt., s. 154–157; tenże, *Biblijna teologia*, s. 93–101; C. K. Barrett, *The Epistle*, dz. cyt., s. 124–128; J. Kudasiewicz, *Historia*, dz. cyt., s. 154–157; B. Haring, dz. cyt., vol. 2, s. 504–506.

Chrystus posiadał ludzką naturę, która podlegała prawu śmierci. Będąc duchem (por. 1 P 1,11) jednak nie podlegał przemijaniu. Dlatego, mimo iż został złożony do grobu, został wskrzeszony, by żyć wiecznie (por. Rz 6, 10; 1 P 3, 18; Hbr 9, 28). Zmartwychwstanie nadaje więc życiu Chrystusa charakter eschatologiczny⁸⁰. Współzmartwychwstanie z Chrystusem stwarza podstawę do nadziei, że wierzący będą żyli we wspólnocie z Nim.

Przez narodzenie, życie, śmierć oraz zmartwychwstanie Chrystus ukazał głębszy wymiar eschaton. Jego człowieczy czas był zawsze ukierunkowany ku przebywaniu z Bogiem. Zmartwychwstanie antycypowało Jego bóstwo i jedność z Ojcem. Wszystkie etapy życia Chrystusa miały charakter „raz na zawsze”, charakter tego, co ostateczne. Wcielenie zatem jako antycypacja zmartwychwstania jest dziełem wszechmocy Bożej.

Wobec tej prawdy nie można zapomnieć, że antycypacją zmartwychwstania jest krzyż i śmierć Chrystusa w opuszczeniu przez Boga (por. Mt 26, 36–46; Mk 14, 32–42; Łk 22, 39–46). W dramacie umierania na krzyżu szuka wsparcia u Boga, zdając się na Jego wolę (por. Mt 27, 45–50; Mk 15, 33–38; Łk 23, 44–46)⁸¹.

Chrystus jako wydarzenie eschatologiczne pozostanie dla ludzi, świata i historii nadzieją opartą na Jego śmierci i zmartwychwstaniu (por. Rz 4, 24–25; 8, 31–34). Wiara w zmartwychwstanie Chrystusa jest największym hołdem składanym wszechmocy Bożej. Nadzieja na osiągnięcie zbawienia opiera się na woli Boga, potwierdzonej wydaniem Chrystusa na śmierć, Jego zmartwychwstaniem i zesłaniem Ducha Św. (por. Rz 5, 8–11)⁸².

Bóg jest dla ludzi „Bogiem nadziei” (Rz 15, 13), a Chrystus naszą nadzieją (por. Kol 1, 27; 1 Tm 1, 1). Przebywający w swych członkach zmartwychwstały Pan jest dla nich „nadzieją chwały” (por. Rz 5, 2), czyli życia wiecznego (por. Tt 1, 2; 3, 7). Znaczy to, że naszą nadzieją jest Bóg w Chrystusie. Całe życie chrześcijanina powinno upływać pod znakiem nadziei, a jej przedmiotem jest sam Jezus Chrystus i pełne zjednoczenie z Nim.

⁸⁰ Por. J. Moltmann, dz. cyt., s. 164; C. Spicq, *L'Épître*, dz. cyt., s. 271; T. Rakoczy, dz. cyt., s. 150–176.

⁸¹ Por. M. Marchel, *Abba, Pere! La priere du Christ et des chretiens*, Romae 1963, s. 102–104; P. Benoit, *Passion et Resurrection du Seigneur*, Paris 1966, s. 19–20; J. Kremer, „...denn sie”, dz. cyt., s. 20–23; A. Jankowski, *Eschatologia*, dz. cyt., s. 160–162; R. S. Barbour, *Gethsemane in the Tradition of the Passion*, NTS 16 (1969–70), s. 231–251; R. Zehnle, *The Salvific Charakter of Jesus' Death in Lucan Soteriology*, ThS 30 (1969), s. 420–444.

⁸² Por. J. Giblet, dz. cyt., s. 38–39; O. Merk, dz. cyt., s. 15–19, 54–57; J. Dupont, *SYN CHRISTO (I)*, dz. cyt., s. 80–83; V. P. Furnish, *Theology*, s. 115–132; H. Langkammer, *Etyka*, dz. cyt., s. 156–157; B. Haring, dz. cyt., vol. 2, s. 503–506.

Całe życie i działanie Jezusa Chrystusa jest wydarzeniem eschatologicznym nie tylko dla Niego samego, ale także dla ludzkości, świata i historii. Chrystus Pan w ciele i chwale zmartwychwstania ma znaczenie ziemskie i eschatologiczne. To osobowa obecność Boga, Ojca, Syna i Ducha Świętego w historii i zapoczątkowanie przyszłości Bożej tej wspólnoty. Relacja Chrystusa do Boga, do ludzkości i do świata ma zawsze wymiar osobowy, zwłaszcza na etapie drogi ku pełni ludzkości i historii.